

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
НА БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ:
ЕКОНОМІЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ,
СОЦІАЛЬНИЙ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ
АСПЕКТИ

МОНОГРАФІЯ

*За загальною редакцією д-ра екон. наук,
професора Юхименка П. І.*

Київ
Університет «Україна»
2015

УДК351.862.6/.8+004.5]:339.9](477)
ББК 67.9(4Укр)401
В 80

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Білоцерківського інституту економіки і управління
ВНЗ Відкритого міжнародного університету розвитку людини
«Україна» (Протокол № 3 від 17 листопада 2014 р.)*

В 80 Вплив глобалізаційних процесів на безпеку держави: економічний, інформаційний, соціальний та культурологічний аспекти: монографія / П. І. Юхименко, О. М. Загурський, М. В. Півторак, І. Г. Романченко та ін.; за ред. д-ра екон. наук, проф. П. І. Юхименка. — К.: Університет «Україна», 2015. — 514 с.

ІБВИ 978-966-388-520-9

У монографії розкрито монетарну, ресурсно-екологічну, інформаційну та соціально-культурологічну безпеку в умовах формування глобального економічного та інформаційно-культурологічного середовища. На прикладі України показано її особливості розвитку.

Буде корисною економістам, документознавцям, соціальним працівникам, викладачам курсу сучасних економічних теорій та соціальних комунікацій, магістрам за напрямом «Економіка» та «Документознавство», оскільки допоможе не тільки краще зрозуміти процеси глобалізації, але й більш усвідомлено приймати власні рішення в глобалізаційному просторі.

УДК 351.862.6/.8+004.5]:339.9](477)
ББК 67.9(4Укр)401

Рецензенти: *В. І. Гринчуцький*, д-р екон. наук, професор, Тернопільський національний економічний університет
О. В. Віденко, д-р пед. наук, професор, Національна академія державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
М. С. Слободяник, д-р істор. наук, професор, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв
О. О. Клокар, д-р екон. наук, професор, Білоцерківський інститут економіки і управління Університету «Україна»

ІБВК 978-966-388-520-9 ©Юхименко П. І., Загурський О. М.,
Півторак М. В. і Романченко І. Г. та ін., 2015
© Університет «Україна»! 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. РИЗИКИ ТА ЗАГРОЗИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ МОНЕТАРНОЇ СИСТЕМИ ДЛЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ	
1.1. Глобалізація: теоретико-дефінітивна експозиція.	6
1.2. Стратегічні імперативи та інструментальний вираз політики глобального монетаризму.	31
1.3. Бюджетна безпека держави в умовах фінансової глобалізації.	70
РОЗДІЛ 2. СТРАТЕГІЧНІ ІМПЕРАТИВИ ТА ІНСТРУМЕНТАЛЬНИЙ ВИРАЗ ПОЛІТИКИ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ	
2.1. Продовольча безпека країни та фактори її забезпечення.	146
2.2. Ресурсно-екологічна безпека економічного зростання сільського господарства.	171
2.3. Поширення вертикально-інтегрованих структур в аграрному секторі як фактор забезпечення економічної безпеки держави.	180
РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ	
3.1. Соціокультурні аспекти інформаційної безпеки науково-технологічного розвитку України.	196
3.2. Інформаційна безпека та забезпечення документообігу вищого навчального закладу в умовах глобалізації освітнього простору.	218

- 3.3. Нормативно-правове забезпечення керування документаційними процесами — гарантія безпеки документально-інформаційної інфраструктури держави в умовах глобалізації 235
- 3.4. Інформаційна безпека та забезпечення документообігу вищого навчального закладу в умовах глобалізації освітнього простору. 250

**РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОМІНАНТИ
СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

- 4.1. Стандарти якості життя як основа соціальної безпеки населення України. 283
- 4.2. Здоров'я молоді — основа розвитку держави. 304
- 4.3. Подолання безпритульності дітей як один із аспектів соціальної безпеки держави. 321
- 4.4. Етапи інтеграції України до правового простору Європейського Союзу. 333

**РОЗДІЛ 5. АКТУАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФОРМУВАННЯ
ОСОБИСТОСТІ У ГЛОБАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ**

- 5.1. Культурна глобалізація та її вплив на безпеку особи та суспільства 358
- 5.2. Становлення соціальної компетентності особистості — вагомий чинник ефективного функціонування українського суспільства 377
- 5.3. Тендерна культура як сукупність статево-рольових цінностей у суспільних сферах буття. 395
- 5.4. Психологічна безпека особистості: теоретичний аналіз. 415
- 5.5. Психологічна безпека особистості як запорука благополуччя держави: теоретичний огляд в контексті проблем української реальності. 438
- 5.6. Формування інституціонального середовища інклюзивної освіти в умовах глобалізації освітнього простору. 454
- 5.7. Проблеми біологічної безпеки та шляхи їх подолання за допомогою дезінфікуючих засобів. 484

Автори

Бойко С. В. (розд. 1.3) — кандидат економічних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Бурлака С. І. (розд. 4.4) — кандидат історичних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Волков С. С. (розд. 2.2; 4.1) — ст. викладач, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Гшовська В. В. (розд. 4.1) — кандидат економічних наук, доцент, Національний транспортний університет, м. Київ

Загурська С. М. (розд. 5.3) — ст. викладач, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Загурський О. М. (розд. 2.1) — докторант ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ

Коваленко В. Л. (розд. 5.6) — доктор ветеринарних наук, старший науковий співробітник, Інститут ветеринарної медицини НААН, м. Київ

Коваленко Л. І. (розд. 5.7) — кандидат біологічних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Коротєєва А. В. (розд. 1.1) — кандидат економічних наук, доцент, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ

Ломачинська І. М. (розд. 3.1) — доктор філософських наук, професор, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», м. Київ

Меньківська Н. С. (розд. 3.4) — викладач, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Панченко Т. Л. (розд. 5.4) — кандидат психологічних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Пасічник Н. С. (розд. 5.1) — кандидат історичних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Романченко І. Г. (розд. 3.2; 5.1) — кандидат історичних наук, докторант Київського національного університету культури і мистецтв, м. Київ

Півторак М. В. (розд. 2.3) — кандидат економічних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Плівачук К. В. (розд. 4.3) — кандидат педагогічних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Селезньова О. О. (розд. 4.2) — кандидат біологічних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Трофименко Н. Є. (розд. 5.5) — ст. викладач, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Цвид-Гром О. П. (розд. 3.3) — кандидат філологічних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Чайковський М. Є. (розд. 5.6) — кандидат педагогічних наук, доцент, Хмельницький інститут соціальних технологій Університету «Україна», м. Хмельницький

Шахрай В. М. (розд. 5.2) — кандидат педагогічних наук, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління університету «Україна»

Юхименко Н. М. (розд. 1.1) — ст. викладач, Білоцерківський коледж університету «Україна»

Юхименко П. І. (розд. 1.1; 1.2) — доктор економічних наук, професор, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Юхименко Я. В. (розд. 1.3) — магістр з фінансів і кредиту, пошукач ДННУ «Академія фінансового управління», м. Київ

Якимюк Ю. П. (розд. 3.4) — кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, Білоцерківський інститут економіки та управління Університету «Україна»

Наукове видання

Бойко Світлана Василівна, Бурлака Сергій Іванович,
Волков Станіслав Сергійович, **Гошовська** Валентина Василівна,
Загурська Світлана Миколаївна, Загурський Олег Миколайович,
Коваленко Вячеслав Леонідович, Коваленко Леонід Іванович,
Коротеева Антоніна Вікторівна, Ломачинська Ірина Миколаївна,
Меньківська Наталія Степанівна, Паиченко Татьяна Леонідовна,
Пасічник Наталія Сергіївна, Романченко Інна Григорівна,
Півторак Михайло Вікторович, **Плівачук** Катерина Володимирівна,
Селезньова Олександра Олександрівна, **Трофименко** Наталія Євгеніївн,
Цвид-Гром Олена Петрівна, Чайковський Михайло Євгенович,
Шахрай Валентина Михайлівна, **Юхименко** Наталія Миколаївна,
Юхименко Петро Іванович, Юхименко Яна Валеріївна,
Якимюк Юлія Петрівна

**ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ
НА БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ:
ЕКОНОМІЧНИЙ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ, СОЦІАЛЬНИЙ
ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТИ**

Монографія

Друкується в авторській редакції

Дизайн обкладинки Афоніна А. А.
Комп'ютерне верстання Мележик О. В.

Формат 60x84/16. Умови, друк. арк. 29,87.
Наклад 500 прим. Зам. № 43.07-15.

*Видавець Університет «Україна», 03115,
м. Київ, вул. Львівська, 23, тел/факс (044) 424-40-69, 424-56-26
Етаї: ukraina.oik@mail.ru
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 405 від 06.04.2001*

*Виготовлювач ТОВ «Талком»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4538 від 07.05.2013*

РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА БЕЗПЕКИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

3.1. Інформаційна війна як фактор реалізації сучасної геополітики

Цивілізаційні зміни, які пройшли у двадцятому сторіччі, сприяли зміні статусу інформаційної складової у структурі сучасної цивілізації. Інформаційна, як і економічна чи політична незалежність, відповідає інтересам будь-якої держави, адже саме вона створює умови для реалізації внутрішньої та зовнішньої свободи суспільства і держави загалом та свідомої особистості зокрема, забезпечує їх життєздатність та можливість подальшого ефективного розвитку. Інтенсивний розвиток новітніх технологій у сфері комунікацій, глобальні інтеграційні процеси становлення інформаційного суспільства зумовили посилення наукової уваги до можливостей впливу на індивідуальну і масову свідомість. Докорінно змінилась залежність суспільства від інформації, зробивши його більш уразливим до інформаційних впливів, адже вільний доступ до інформаційних ресурсів може бути як конструктивним фактором розвитку суспільства, забезпечуючи демократичні гарантії свободи слова, так і деструктивним, коли неконтрольована інформація призводить до руйнації соціальної системи. Таким чином, інформація, підсилена технічними засобами її фіксації та передачі в просторі і часі, несе в собі як творчу, так і руйнівну сутність, що трансформує не стільки її зміст, скільки інтенсивність її дії на суспільну та індивідуальну свідомість.

Глобалізація інформаційного фактору розвитку суспільства обумовлена наступними чинниками:

- посилена залежність успішності суспільного розвитку від ефективності функціонування інформаційних потоків як на вертикальному, так і на горизонтальному рівнях;
- активний розвиток інформаційних технологій, що сприяє глобалізації комунікацій та покращенню доступу до інформації;

- зростання обсягів неконтрольованої (владними структурами) інформації, що знаходиться у використанні як окремих громадян, так і суспільних груп;

- актуалізація інформаційної складової в індивідуальних, групових та соціальних комунікаційних потребах.

Інформаційна революція змінює не тільки суспільну свідомість, але й рівень міждержавних політичних відносин, коли на зміну силовим протистоянням класичного типу приходять різноманітні засоби впливу, що змушують супротивника до зміни обраної ним стратегії поведінки на власну користь. Поступово відходить у минуле образ війни як збройного летального протистояння із численними людськими жертвами, натомість отримуємо образи іншої війни — психологічної, інформаційної тощо.

Наукове осмислення сучасних реалій інформаційної війни вимагає аналізу цього напрямку діяльності, тому що обмеженість теоретичних розробок в цій галузі унеможливорює об'єктивність та правильність рішень державних органів влади та управління, а також вибір методів, розміщення сил і засобів ведення наступальних і захисних інформаційних операцій.

Загалом, у визначенні поняття «інформаційна війна» можливо умовно виділити психологічний, інформаційний та комунікаційний підходи. Згідно із психологічним підходом, інформаційна війна — це комплекс заходів з інформаційного впливу на масову свідомість в умовах інформаційної відкритості для зміни поведінки людей і нав'язування їх цілей, які не відповідають їхнім інтересам. Відповідно до комунікаційного підходу, інформаційна війна — це комунікаційна технологія впливу на масову свідомість з метою подальшої маніпуляції нею.

Інформаційний підхід характеризує інформаційну війну як сукупність методів та способів цілеспрямованого впливу суб'єктив-агресорів в умовах інформаційної відкритості на соціальні відносини (стосунки людей між собою, відносини в суспільстві та державі), інформаційні ресурси, інформаційно-аналітичні та інформаційно-технічні системи, системи формування масової свідомості та психіки окремої людини з обов'язковим використанням інформаційної зброї (властивостей інформації, інформаційних ресурсів та новітніх інформаційно-телекомунікаційних технологій) з метою штучного створення факторів гальмування розвитку людини, суспільства та держави, встановлення контролю над інформаційними ресурсами потенційного противника

зادля отримання переваг у пріоритетних сферах суспільного життя⁴⁰².

Загалом, можна стверджувати, що поняття «інформаційна війна» та «психологічна війна», незважаючи на використання такого спільного для них методу впливу, як маніпулювання інформацією, співвідносяться між собою як загальне та часткове. Порівняння понять «інформаційна війна» і «психологічна війна» дозволяє зробити висновок: в інформаційній війні об'єктом впливу стають комп'ютери та інформаційні системи; в інформаційно-психологічній війні до інформаційного напрямку приєднуються психологічний — об'єктом впливу стає індивідуальна і масова свідомість. У результаті не тільки руйнується наявна інформаційна система, а й проводиться зміна комунікативної установки в суспільстві. Водночас, на нашу думку, доцільніше було б інформаційно-технічний фактор руйнування комп'ютерних систем охарактеризувати як «комп'ютерну (чи мережеву) війну», в такому випадку поняття «інформаційна війна» було б об'єднувальним щодо «технічної» та «психологічної» як більш загальне за змістом, хоча основним об'єктом ведення інформаційної війни є соціальна інформаційна система, адже навіть коли здійснюються руйнівні атаки на сервери супротивника, насамкінець страждають від цього громадяни конкретного суспільства.

У визначенні поняття «інформаційна війна» домінантним є її усвідомлення як комунікативної технології впливу на масову свідомість з метою руйнування інформаційних систем супротивника задля досягнення власної військової переваги, де ключовими постають три основних складники — «комунікація», «масова свідомість» та «інформаційна система».

У найбільш загальному сенсі поняття «комунікація» визначається як «процеси соціальної взаємодії, взяті в їх знаковому аспекті»⁴⁰³. Сучасне визначення поняття «комунікація» включає два взаємозалежні підходи: статичний, коли комунікація

⁴⁰² Абакумов В. М. Правове регулювання протидії інформаційним війнам в Україні: автореферат дисертації на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук / В. Абакумов; Харківський нац. ун-т внутр. справ. — Запоріжжя, 2011. — С. 9.

⁴⁰³ Философский энциклопедический словарь / Редкол.: С. С. Аверинцев, З. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. — 2-е изд. — М.: Сов. энциклопедия, 1989. — С. 11.

усвідомлюється як певна соціальна структура, що включає традиції, норми і стереотипи комунікаційної дії, тобто як елемент культури; динамічний, коли комунікація постає як процес, що передбачає швидкий обмін інформацією у суспільстві. Динамічний аспект комунікації відзначається у А. Урсула, який наголошує на інформаційній складовій цього поняття: «Це обмін інформацією між складними динамічними системами та їх частинами, які можуть приймати інформацію, накопичувати та перетворювати її»⁴⁰⁴. Водночас, в означеному визначенні інформаційними системами виступають окремі індивіди, групи чи спільноти, що володіють спільними комунікаційними потребами та соціальним досвідом. Ефективність інформаційного обміну забезпечується, передусім, дослідженням сутності самих інформаційних систем, що породжує їх комунікаційні потреби.

Інформаційна система — це система, що здійснює: отримання вхідних даних; обробку цих даних і зміну власного внутрішнього стану (внутрішніх зв'язків/відносин); видачу результату або зміну свого зовнішнього стану (зовнішніх зв'язків/відносин). «Інформаційна система — це комунікаційна система, що забезпечує комунікацію та оброблення інформації»⁴⁰⁵.

Проста інформаційна система — це та, що здійснює обробку інформації за одним чітко визначеним алгоритмом (комп'ютер). Але в інформаційній війні об'єктом ураження частіше стають складні біологічні системи, що здатні до самонавчання (індивіди, соціальні групи та навіть цілі нації). Поведінка складної інформаційної системи визначається наявною у неї моделлю світу, тому «достатньо відкоригувати модель світу, викрививши цілі, правила, факти, — і система слухняно і самостійно стане виконавцем чужої волі»⁴⁰⁶. Тому сучасна інформаційна війна має основною метою перепрограмування (переважно складних біологічних) інформаційних систем відповідно до власних цілей.

Основним засобом ведення інформаційної війни є комунікація, причому знакова природа комунікації реалізується не

⁴⁰⁴ Основы теории коммуникации: Учебник / под ред. проф. М. А. Василика. — М.: ГАРДАРИКИ, 2006. — С.11.

⁴⁰⁵ дсту 180 5127: 2007. Словник термінів. Інформація та документація. — К.: Держспоживстандарт України, 2010. — С. 7. . .

⁴⁰⁶ Расторгуев С.П. Философия информационной войны / С. Расторгуев. — М.: Вузовская книга, МПСИ, 2003. — С Ю.

Вплив глобалізаційних процесів на безпеку держави: економічний,

лише на вербальному рівні, але й на рівні символів, де інформаційна війна постає війною іміджів. Війна на рівні іміджів є небезпечною щодо біологічних інформаційних систем з двох причин:

- а) імідж значною мірою опирається на існуючі в людині (чи соціумі) стереотипні уявлення ситуації, з цієї причини він легко сприймається аудиторією і не викликає психологічного спротиву;
- б) імідж реально формулюється в непрямому вигляді, тому повідомлення на цьому рівні важко спростувати раціональним способом⁴⁰⁷.

Імідж є символічним корелятом об'єкта, але він має особливу силу, оскільки ми живемо не тільки в реальному світі, але і в світі символічному. Це символічне вимірювання має цілком реальне матеріальне наповнення, тому, наприклад, формування іміджу войовничого президента сучасної Росії як всемогутнього лідера великої нації здійснювалось через численні алегорії, що відповідали суспільним архетипічним уявленням («провідник журавлиного ключа», «приборкувач тигрів» тощо).

В аналізі означеної проблеми ми виходимо з тези, що функціонування інформаційної системи (збір, обробка, передача інформації) як на особистісному, так і на національному рівнях зумовлюється наявністю комунікативних потреб, які визначаються пам'яттю (індивідуальною на рівні індивіда чи соціальною на рівні соціуму), що спричинює відповідне сприйняття навколишньої реальності. В означеному аспекті комунікаційне пізнання постає творчим пізнавальним актом, адже реципієнт не лише усвідомлює глибинний зміст повідомлення, але і оцінює його з погляду етичної належності та прагматичної користі. Таким чином, соціально значущими є ті комунікаційні повідомлення, які володіють для конкретного соціуму ціннісним змістом, сприяють консолідації спільноти та стають надбанням її соціальної пам'яті.

Зокрема, структура соціальної пам'яті суспільства складається із соціального менталітету (який постає поєднанням соціального несвідомого і соціальної свідомості) та культурної

⁴⁰⁷ Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов; С. Л. Удовин (отв. ред.). — М.: Рефл-бук, 2000. — 576 с.

інформаційний, соціальний та культурологічний аспекти

спадщини⁴⁰⁸. Основу колективного несвідомого складають архетипи — соціальні смисли, що передаються на генетичному рівні (у вітчизняному вимірі прикладом такого архетипу може бути страх голодомору, що проявляється у нащадків безпосередніх учасників буремних подій та визначає їх спосіб мислення і ставлення до світу). Можемо стверджувати, що відсутність суспільного порозуміння, як основна причина сучасних катаклізмів, значною мірою викликана архетипами суспільної свідомості, які визначають світоглядні орієнтації окремих соціальних груп.

Відповідно, можна стверджувати, що неможливо нав'язати спільноті те інформаційне повідомлення, яке не знаходить свого відображення в її соціальній пам'яті (наприклад, в українській національній пам'яті відсутній образ «царя-батюшки» як суспільного ідеалу, що властивий соціальній пам'яті значної частини російського соціуму, водночас присутній образ Майдану як нездоланне прагнення до соціального бунту, якого не можуть зрозуміти окремі представники російського суспільства).

Варто зазначити, що феномен інформаційної війни як стратегії глобальної маніпуляції та дезінформації не є надбанням сьогодення, він існує з часу формування державних утворень, Зокрема, перші теоретичні дослідження щодо застосування інформаційно-психологічних маніпуляцій задля отримання військової переваги в процесі збройних конфліктів належать давньокитайському мислителю Сунь-Цзи, який ще у VI ст. до н.е. відмітив, що «війна — це шлях омани, тому перемагає той, хто вміє вести війну без боротьби». Для цього необхідно, по-перше, «зруйнувати плани супротивника», по-друге, «зруйнувати його союзи» і лише по-третє «розгромити його війська». У трактаті «Мистецтво війни»⁴⁰⁹ ним були висвітлені основні прийоми маніпуляції супротивником через психологічний вплив й дезінформацію, та підкреслено, що «найефективнішою є та війна, що виграна без бою».

Політичний вектор розвитку держави визначальною мірою залежить від її керівництва, тому значну увагу, на думку

⁴⁰⁸ Соколов А. В. Общая теория социальной коммуникации: учеб. пос. / А. В. Соколов. — СПб.: Изд-во Михайлова В.А., 2002. — 461 с.

⁴⁰⁹ Сунь Цзи. Искусство войны / Сунь Цзи. — Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. — 288 с.

Сунь-Цзи, необхідно приділяти одержанню знань про особисті характеристики очільників конфронтуючих сторін. Оскільки війна — це зіткнення людей, наділених певними якостями, вважав Сунь-Цзи, вони й визначають її хід. Введення супротивника в оману приносить перемогу, тому кожне рішення воєначальника щодо ворога повинне виходити із цього. Щоб обманювати ворога, його треба глибоко знати й насамперед знати його психологічні та соціальні характеристики, тобто мовою сучасних наукових категорій, інформаційна війна є війною проти цілісних соціальних систем, сприйняття інформації якими визначається їх психологічними, ментальними, культурними чинниками.

Розвиток сучасного суспільства зумовлений якісно новим характером сучасних війн, у яких предметом ураження й знищення є не люди й матеріальні цінності, а певні типи суспільної свідомості, менталітет націй, духовні засади армій, їх вірування, ідеологія, історія націй, притаманні їм патріотизм, культура (або їх відсутність) тощо. Звідси зрозуміло, чому розвинені країни надають такої виняткової уваги питанням інформаційної складової воєнної безпеки, захисту колективної свідомості, способу життя.

В інформаційному суспільстві невід'ємною складовою політичних відносин, основним інструментом політичного примусу й досягнення політичних цілей стає саме інформаційна війна, яка є тим фактором, що може помітно змінити спрямованість геополітичних процесів, призвести до зсуву геополітичних центрів притягнення національних інтересів суб'єктів геополітичної конкуренції в інформаційній сфері — країн, що домінують у розробці інформаційних і телекомунікаційних технологій і відповідно контролюють стратегічно важливі потоки передачі інформації. Наслідки інформаційно-психологічних атак на міждержавному рівні здатні змінити структуру світового інформаційного простору в бік дестабілізації загальної картини геополітичних відносин між суб'єктами геополітичної конкуренції й порушення балансу політичних інтересів, що обов'язково відіб'ється на стані безпеки кожної з держав, яка стає об'єктом інформаційного тиску.

Враховуючи глобальний характер ведення інформаційної війни у світовому політичному просторі, у сучасних наукових дослідженнях вводиться в науковий обіг поняття «політична

інформаційна війна», під яким пропонується розуміти сукупність відносин між суб'єктами політичного простору, в рамках яких означені суб'єкти з метою вирішення своїх політичних завдань (розв'язання суперечностей з приводу влади і здійснення політичного управління в інформаційно-політичному просторі) активно впливають на інформаційну сферу один одного і протидіють аналогічній діяльності протилежної сторони за допомогою програмно-технічних, радіоелектронних та інформаційно-психологічних засобів. Таким чином, на відміну від багатьох наявних визначень поняття інформаційної війни трактується не тільки через засоби і методи, а й через характер завдань і взаємин учасників — суб'єктів політичного простору⁴¹⁰.

Зважаючи на переорієнтацію сучасних інформаційних війн на знання та інформацію як предмети (цілі) та використання їх як знарядь війни, можемо на сьогодні констатувати, що внаслідок гуманізації суспільства відбувається трансформація орієнтації військової агресії з матеріальних на ідеальні цінності — інформацію, знання, які використовуються як знаряддя та предмети спрямування сучасних інформаційних війн. Відповідно у війнах новітнього покоління основна мета війни полягає у тому, щоб зламати волю супротивника й підкорити своїй волі іншу державу чи групу держав не скільки летальним (фізичним убивством людей), скільки нелетальним шляхом, що досягається за рахунок інформаційного впливу й морально-психологічною маніпуляцією свідомістю як масового суспільства, так і політичного керівництва держави.

Війни епохи постмодерну або епохи глобального інформаційного суспільства вирізняє, передусім, принцип демасифікації, заснований на використанні інформації для досягнення бажаних ефектів з істотним обмеженням кількості бойових чинників у конкретному місці за одночасного збільшення швидкості й темпу переміщення військ на полі бою для того, щоб утруднити супротивнику можливість своєчасно зауважити таке переміщення. Цей принцип війни вимагає збільшення кількості й якості джерел інформації як у районі бойових

⁴¹⁰Марунченко О. П. Інформаційна війна у сучасному політичному просторі: автореферат дисертації на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук / О. П. Марунченко; Одеська нац. академія зв'язку ім. О. С. Попова. — Одеса* 2013. — С.5.

дій, так і поза ним, що забезпечується за рахунок об'єднання в єдину систему даних, одержуваних розвідкою, системами спостереження і розпізнавання, використанням сенсорів як головних маневрених елементів, датчиків як інструментів морально-психологічного впливу⁴¹¹.

Відповідно досягнення переваги у збройному протистоянні забезпечується не кількісними (чисельність особового складу чи наявність традиційних засобів озброєння), а якісними показниками, а саме:

- активне використання інформаційних технологій в процесі маніпуляції свідомістю, волею та почуттями людей (наприклад, використовуючи дезінформацію, що поширюється в інтернет-мережах соціальних спільнот, можливо цілком успішно деморалізувати військових та членів їх сімей, адже джерело хибного повідомлення залишається прихованим, а завдяки комунікативному резонансу повідомлення набуває значного суспільного обговорення);
- використання інформаційних засобів впливу (відкритого й закритого) з метою дискредитації та дезорієнтації вищих ешелонів влади й військового керівництва країни-супротивника (поширена в мережах інформація щодо некомпетентності офіцерського складу армії сприяє падінню бойового духу збройних сил супротивника та забезпечення власної військової переваги);
- ~ використання інформаційних технологій для підсилення традиційної зброї (ефективність ведення сучасних збройних атак визначальною мірою залежить від можливостей засобів комп'ютерного стеження за супротивником, точності засобів наведення та забезпечення розвідданих без ризику для особового складу);
- активним розвитком програмно-технічних засобів завдання збитків комп'ютерним і телекомунікаційним системам, що уможливує Інтернет-шпіонаж, кібершпіонаж як новітні види збору інформації;

⁴¹¹Петров В. В. Военно-информационная безопасность Украины за умов посилення загроз інформаційних війн: автореферат дисертації на здобуття наук, ступеня канд. політ, наук / В. Петров; Нац. Інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України. — К., 2010. — С. 18.

- використання недосконалості інформаційного законодавства супротивника задля позбавлення його юридичних важелів врегулювання проблем інформаційної політики та посилення власної інформаційної присутності на його території (поразки України на східному фронті зумовлені, передусім, недосконалістю національного інформаційного законодавства, що унеможливує забезпечення конфліктного регіону об'єктивною неупередженою інформацією).

Таким чином, інформаційне протиборство в політиці сучасних держав передбачає використання різноманітних інформаційно-технічних та інформаційно-психологічних технологій впливу на індивідуальну, групову та суспільну свідомість протилежної сторони.

Психологічний фактор ведення інформаційної війни акцентує увагу на маніпулюванні масами та має на меті послаблення моральних і матеріальних сил супротивника або конкурента та посилення власних. Зокрема, одним з вагомих чинників, що зумовили зовнішню агресію проти нашої держави, є той факт, що в останні роки політико-інформаційний простір України став місцем проведення інформаційних атак, викликаних протистоянням політичних опонентів і олігархів. Прагнення обіграти суперника, зайняти більш вигідні позиції в політичній сфері, підвищити свою ресурсну оснащеність змушувало політичних акторів застосовувати технології інформаційних війн у зоні порогових значень громадської думки, тобто нехтуючи правилами суспільної моралі та діючими в суспільній свідомості стандартами Сприйняття інформації, такі політичні сили, схильні до використання «військових» технологій у своїх прийомах впливу на масову свідомість, перейшли до обмеження психіки, для сприйняття повідомлення впливаючи на підкіркові механізми людини⁴¹².

На прикладі українських реалій розглянемо основні цілі ідеологічних маніпуляцій, що з успіхом здійснювались російськими політтехнологами серед значної частини російськомовного населення:

⁴¹²Марунченко О. П. Інформаційна війна у сучасному політичному просторі: автореферат дисертації на здобуття наук, ступеня канд. юрид. наук / О. П. Марунченко; Одеська нац. академія зв'язку ім. О. С. Попова. — Одеса, 2013. — С. 10.

1. Внесення у суспільну свідомість ворожих, шкідливих ідей та поглядів: ідеї сепаратизму досить вдало поширювались серед російськомовного населення Криму протягом останнього десятиліття, а безумовно правильні в своїй сутності ідеї єдиної державної української мови набули гротескних форм, адже насаджувались як щось чуже і вороже суспільній думці, що роками виховувалась на шовіністичних принципах вишості російської культури (чого варта лише теологічна концепція Москва — третій Рим чи привласнювання представниками сучасної російської культури здобутків Києворуської культурної традиції).

2. Дезорієнтація та дезінформація населення як своєї держави задля виправдання агресивних дій, так і ворожого — задля створення собі союзників під час загарбання. Одне з найважливіших правил маніпуляції свідомістю твердить, що успіх пропагандистських акцій залежить від того, наскільки повно вдалося ізолювати адресата від стороннього впливу. Ідеальною ситуацією для цього постає тотальність впливу — повна відсутність альтернативних, неконтрольованих джерел інформації (у вітчизняних реаліях альтернативні російським джерела інформації трактували події неприйнятною з розгляду російськомовного населення українською мовою, тому були свідомо виключеними потенційними реципієнтами з масово-комунікаційного процесу).

Загалом, у політичних комунікаціях досить поширеною є теза: «Слово «правда» означає будь-яке твердження, облудність якого не може бути доведена». Особливо легко виявляється брехати, коли неправда опирається на закладений у підсвідомість стереотип. Таким чином, використовуючи вже сформовані суспільні упередження проти проявів українського націонал-патріотизму, апелюючи до страху перед неконтрольованістю ситуації, досвідчені пропагандисти створили для масової свідомості фальшиву дилему: або російські війська, або руйнація.

3. Послаблення національних переконань: в умовах сучасних політичних реалій пропаганда російських національних ідей та глобальна культурна експансія з сусідньої держави подається проросійськими ЗМІ як патріотизм, водночас підтримка українських національних ідей трактується російськими політтехнологами як «бандерівщина» та «фашизм» (вважаємо,

що потребує уточнення маніпулятивна технологія ототожнення означених понять з одночасною заміною їх змісту: «фашизм — терористична диктатура реакційних сил монополістичного капіталу, здійснювана з метою збереження капіталістичного ладу; зовнішня політика фашизму — політика імперіалістичних загарбань»⁴¹³. Щодо «бандерівщини», то цілком можливо погодитись з тезою, що «вона постає у сприйнятті пересічного росіянина на підсвідомому рівні як свого роду «анти-ідеал» України, як живе втілення «поганої України» на відміну від ідеалу від доброї України-Малоросії, що перебуває під цілковитим політичним і духовним контролем Москви»⁴¹⁴). Таким чином, спрацьовує ще одна технологія інформаційної війни — залякування свого народу образом ворога, адже весь період української незалежності створювався міф про «хутірську» свідомість пересічних українців, їх нездатність творити власну історію, тому будь-які відхилення від усталеної міфотворчості щодо української нації сприймаються як термінова необхідність, з одного боку, захистити «несвідомих молодших українських братів» від них самих, а з іншого — захистити російську націю від проявів українського націоналізму.

4. Залякування супротивника своєю могутністю — ще у реаліях радянської доби сформувався образ безстрашного російського солдата-визволителя (хоча перемога у Великій Вітчизняній війні була, безумовно, інтернаціональною, густо политою кров'ю і українських солдатів зокрема), водночас, у сучасній російській свідомості пряма демонстрація військової сили стала сприйматись як альтернатива дипломатії.

5. Кінцевою метою сучасних інформаційних війн є забезпечення ринку збуту для своєї економіки. І в російсько-українських відносинах за політичними гаслами чітко прослідковувалась економічна складова — газова, харчово-промислова, туристична, вугільна тощо.

За метою застосування інформаційна війна як всеосяжна, цілісна стратегія, базується на інформаційному домінуванні

⁴¹³Философский анциклопедический словарь. — М.: Советская энциклопедия, 1989. — С. 683. .

⁴¹⁴Лосев І. Явище «бандерофобії» в російській свідомості: [Електронний ресурс].— Режим доступу: http://oip-ира.org.ua/agiicle8/lozeleu_икг.пiтi.

та маніпулюванні, має зовнішній та внутрішній рівні. Інформаційна війна як технологія політичної боротьби крім традиційного використання в геополітиці з метою ослаблення позицій країн-конкурентів, підриву їхніх національно-державних устоїв, порушення системи державного управління через інформаційний вплив на політичну, дипломатичну, економічну і соціальну сфери життя суспільства, проведення психологічних операцій, підривних та інших деморалізуючих пропагандистських акцій, все частіше застосовується у внутрішній політиці держави, у відносинах між державою і суспільством, суб'єктами політичного простору.

Інформаційна війна націлена на всі можливості і чинники уразливості, неминуче виникаючів зростаючій залежності від інформації, а також на використовуванні інформації в усіляких конфліктах. Відповідно метою інформаційної політики держави у сфері оборони стає створення належної інформаційної інфраструктури забезпечення воєнної або оборонної безпеки належним регулюванням інформаційних відносин та заохоченням воєнно-інформаційної діяльності. Суб'єктами воєнно-інформаційної безпеки є, передусім, вищі органи законодавчої й виконавчої влади, військового керівництва держави, коаліції держав, військово-політичні союзи тощо. Об'єктами є усі сфери життєдіяльності суспільства, причетні до формування воєнно-інформаційного потенціалу країни: економіка, наука й техніка, соціально-політичні відносини й соціальні структури (включно з міжнародними), суспільна свідомість. Засобами державної інформаційної політики в сфері оборони є системна сукупність способів дій, норм, інститутів, пов'язаних з досягненням цілей політики національної безпеки й оборони. Держава в процесі реалізації подібної інформаційної політики має у своєму розпорядженні арсенал засобів, до яких передусім належать: політико-правові, правоохоронні, освітньо-соціалізуючі, соціально-психологічні, інструментальні тощо.

Багатооб'єктність і багатоаспектність, масштабність покриття (ураження), поєднана з чітко визначеною спрямованістю і вибірковістю, невичерпність інформаційних ресурсів у разі їх безперервного поповнення, миттєвість долання великих відстаней, цілеспрямоване використання ресурсів супротивника — основні відмінності інформаційно-психологічних війн від усіх інших. Має місце багаторівнева, багатопарова ме-

режева агресивна структура, «динаміка перетину централізації, децентралізації і транснаціоналізації», якісно різноманітна за засобами і змістом інформаційно-психологічна війна. Вона не потребує легітимності та відповідає найвищим вимогам анонімності. Звідси складність не тільки її упередження і протидії її проявам, а й проблема завчасного визначення малих інформаційно-психологічних впливів чи факторів протистояння.

С. Бухарін виділяє наступні правила управління в інформаційних війнах:

- контролювати та поповнювати власні матеріальні та інтелектуальні ресурси, руйнуючи водночас ресурси суперника;
- перетворювати детерміновані фактори для суперника у випадкові та невизначені;
- дезінформувати суперника щодо законів та факторів функціонування явищ суспільної реальності;
- маніпулювати супротивником, щоб він не розумів своїх цілей, і, як наслідок, направляти його в потрібному напрямку⁴¹⁵.

Підкреслюємо, що ідеологічна боротьба із супротивником зародилася з появою держави й велася як приховано, так і відкрито. Переконавання власних військ і населення ґрунтувалося на релігійних і імперських ідеях, а основними наступальними методами інформаційного протиборства стали залякування (психологічний тиск) і дезінформація супротивника в передвоєнний і військовий періоди, головним чином, з метою забезпечення раптовості нападу й ослаблення волі ворога до опору. Також були розроблені й такі наступальні методи й способи інформаційного протиборства, узяті на озброєння спецслужбами, як дезорієнтація, компрометація, дискредитація, використання агентів-дезінформаторів тощо.

Варто зазначити, що інформаційна війна може проводитись як на міжнародному, так і на внутрішньодержавному рівні. Ознаки, які вказують на те, що проти певної держави готується інформаційна війна:

1. Укрупнення геополітичних зв'язків, створення нових союзів і коаліцій, в яких основною сполучною метою є об'єднання

⁴¹⁵ Бухарин С. Н. Методы и технологии информационных войн / С. П. Бухарин, В. В. Цыганов. — М.: Академический проект, 2007. — С. 301.

Вплив глобалізаційних процесів на безпеку держави: економічний,

суб'єктів геополітичної конкуренції і спільна конкурентна боротьба за право переважного впливу на певні частини інформаційно-психологічного простору.

2. Створення сприятливих умов для виникнення всередині країни й на її кордонах нових суб'єктів геополітичної конкуренції, здатних самостійно виходити із власної ініціативи на міжнародний рівень, геополітичні інтереси яких не збігаються з інтересами держави в особі створюваного ядра суб'єктів і територій; ініціювання й підтримка інформаційно-психологічно-го й геополітичного сепаратизму.

3. Нарощування своєї присутності й впливу — фінансового, технологічного, інформаційного, ідеологічного — над національними засобами масової інформації з метою встановлення повного або часткового зовнішнього контролю над національними інформаційними ресурсами й психологічною сферою суспільства.

4. Введення в дію комплексу засобів інформаційної блокади — інформаційна ізоляція, відсікання держави від міжнародних інформаційних ресурсів (або ведення зовнішньої цензури), блокування діяльності на території певної держави суб'єктів інформаційного простору, що є стосовно цієї держави донорами інформаційних ресурсів.

5. Цілеспрямовані дії формування всередині суспільства атмосфери психологічної напруженості, негативні коментарі по підконтрольних ЗМІ інформації, що дискредитує системи органів державної влади й місцевого самоврядування, створюючи ґрунт для миттєвої ініціації (у потрібний момент) бурхливої негативної й деструктивної реакції суспільства, спрямованої на державну владу.

На внутрішньодержавному рівні інформаційна війна, як агресивна взаємодія конфліктуючих сторін в інформаційній сфері, негативно відображається на стані політичних комунікацій суспільства загалом. Застосування таких кампаній політичними акторами пов'язане зі збільшенням ризиків, результатом чого є швидка зміна статусів і позицій у відносинах влади. Через високу конфліктогенність сторін, що виступають супротивниками в інформаційній війні, соціальні групи, які підтримують кожну зі сторін конфлікту і працюють як автономні інформаційні системи, поступово втрачають необхідний рівень управління й тому виступають як двосічна зброя для протибор-

інформаційний, соціальний та культурологічний аспекти

чих сторін. Досягнення цілей подібними способами посилює політичну конфронтацію, знижує можливість поширення консенсусної культури, підриває стабільність у суспільстві.

Основною ознакою, яка виокремлює інформаційну війну серед інших видів діяльності в інформаційній сфері, є обов'язкове застосування інформаційної зброї. Західноєвропейські експерти у визначеннях інформаційної зброї роблять особливий наголос на засобах таємного маніпулювання інформацією, що забезпечує прийняття супротивником необхідних управлінських рішень на вищому рівні, вважаючи, що застосування такої зброї у мирний час у разі відсутності силового протистояння вважається однією з головних погроз, оскільки дозволяє непомітно для супротивника не тільки взяти під контроль його інформаційні ресурси, але й довільно маніпулювати пов'язаними з ними сферами держави, особливо в економічній сфері. Таким чином, інформаційною зброєю є сукупність засобів і методів, які дозволяють викрадати, знищувати або спотворювати інформацію, забороняти доступ до неї законним користувачам, порушувати роботу телекомунікаційних, комп'ютерних та інших високотехнологічних систем, використовуваних у забезпеченні життєдіяльності держави й суспільства, або виводити їх з ладу. Правомірність використання терміна «інформаційна зброя» обумовлюється тим, що в цьому контексті можна характеризувати інформацію такими показниками, як цілеспрямованість, вибірковість, розосередженість, масштабність впливу, досяжність, швидкість доставки, комплексність впливу на технічні засоби, системи і людей, можливість регулювання потужності впливу тощо. Головною ознакою інформаційної зброї є її зв'язок з інформацією як з основоутворювальним її елементом і як з базовим елементом об'єкта, обраного для ураження.

Іншими характеристиками інформаційної зброї, що вимагають особливої уваги, є прихованість і тривалість впливу в мирний час і раптовість застосування у воєнний час. Таким чином, у поняття інформаційної зброї включаються: інформаційні засоби, методи й способи впливу на психіку людини; дезінформація; організаційно-правові засоби й способи впливу на інформаційні ресурси й потоки супротивника; засоби радіоелектронної боротьби; програмно-технічні засоби деструктивного впливу на комп'ютерну інформацію, комп'ютерні системи й телекомуні-

каційні мережі, системи зв'язку, керування й розвідка, інші критично важливі системи держави.

Загалом, види інформаційної зброї, що використовуються в інформаційній війні, можливо об'єднати за спрямованістю щодо певного виду інформаційних систем. Зокрема, для руйнування технічних інформаційних систем використовуються засоби програмно-математичного впливу (комп'ютерні віруси, логічні «бомби», засоби придушення комп'ютерних мереж тощо). Водночас, проти соціальних (біологічних) інформаційних систем спектр засобів значно ширший, а саме: засоби інформаційно-пропагандистського впливу (через пресу, телебачення, радіо, Інтернет, інші канали); засоби психологічного впливу (психологічний тиск, навіювання, психологічне маніпулювання); психотронна зброя (методи парапсихології та біоенергоінформатики, програмування поведінки (зомбіювання) особистості тощо). Варто підкреслити, що стратегія застосування інформаційної зброї носить виключно наступальний характер.

Інформаційна війна не тільки робить більш сильним акцент на аудиторії, але також направлена на пошуки: точок «уразливості» масової свідомості, що властиві як окремим біологічним інформаційним системам (дитячі страхи чи приховані комплекси, що існують в людині та керують її несвідомими прагненнями (той же комплекс Наполеона)), так і соціальним інформаційним системам (комплекс місіонерства чи реваншизму, що існує як постійне прагнення забезпечити собі домінантне становище на глобальній політичній арені; як приклад необхідно зазначити, що протягом століття в найбільших глобальних військових конфліктах незмінно присутні чотири основні світові гравці — Росія, Німеччина, США, Велика Британія, міняючись лише позиційними ролями — від безпосередніх учасників до маніпуляторів, і в кожному випадку Україна виступала лише як поле бою).

Кінцевою метою будь-якої інформаційної війни є забезпечення власної економічної та політичної переваги, тобто зміни існуючої системи владних відносин, тому домінантним фактором суспільних комунікаційних відносин стає масова комунікація, де комунікантами виступають не певні індивіди чи соціальні групи, а соціально-комунікаційні інститути, що на професійному рівні створюють умови для максимально ефективного сприйняття інформації споживачами. Свого часу

офіційний католицький релігійний філософ Фома Аквінський (великий шанувальник Аристотеля), чий світогляд покладений в основу діяльності сучасної римсько-католицької церкви, ще в XIII столітті проголосив найважливішим правом церкви, що використовувалося для зміцнення духівництва й держави, — право формування ідеології й контроль публіцистики, таким чином виокремивши релігійні інституції як домінантні соціальні інститути для проведення суспільної пропаганди. На початку минулого століття церква втрачає своє домінування в пропагандистській діяльності, поступившись місцем соціально-комунікаційним інститутам, що володіли можливістю постійного технічного вдосконалення засобів маніпуляції свідомістю, засобам масової інформації.

Інформаційно-психологічна війна — це гра тіней, де особливе місце належить мас-медіа. Основною ознакою професійного комуніканта в масових комунікаціях є можливість дії на широкі аудиторії з певною наперед запланованою метою (формування певних поглядів, мобілізація на конкретні дії тощо). Завдяки використанню новітніх інформаційних технологій у професійних комунікантів з'явилася можливість штучно створювати неймовірні за масштабами політичні спектаклі у вигляді масових видовищ або кривавих провокацій.

Головна відмінність інформаційної війни — опора на поняття комунікаційного резонансу, коли рівень дії набагато менше одержуваного в результаті ефекту. Комунікаційний резонанс дозволяє істотно збільшувати вплив на населення стимуляцією обговорення, тому чим більш абсурдним є повідомлення, тим швидше воно рухається комунікаційними мережами.

Варто зазначити, що удосконалення технічних засобів впливу на масову свідомість стало поштовхом до фактичного отождолення у вітчизняних наукових колах понять «масова комунікація» та «соціальні комунікації», тобто, «соціальними» варто називати ті комунікації, де «у ролі ініціаторів спілкування найчастіше виступають соціально комунікаційні інститути, служби з одного боку, а з іншого — організовані спільноти (соціум, соціальні групи)»⁴¹⁶. Нині суспільство і особистість, за

⁴¹⁶Різун В. В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В. В. Різун // Світ соціальних комунікацій: наук. журн. / [Гол. ред. О. М. Холод]. — Т.2. — К.: КиНУ, ДонНУ, 2011. — С. 7.

зростання пресингу глобальних інформаційних мереж, стають найпершим об'єктом маніпуляцій. Створюються принципово нові мас-медіа — «полімедіа», які поєднують різні засоби масової комунікації в єдиний інформаційний ресурс, коли одна й та ж інформація у різному вигляді і за різних умов подається в онлайн-режимі в Інтернеті на веб-сайті та в анонсах на телеканалі, в короткому повідомленні на розважальному музичному радіоканалі, у теленовинах, у вигляді статті в газеті чи в аналітиці спеціалізованого журналу, що забезпечує можливість масового впливу на масову свідомість.

Механізм резонансної технології, що є ключовим для інформаційно-психологічної війни, дозволяє за конкретну суму й за наявності відповідних фахівців змінити уряд будь-якої невеликої країни, при цьому країна навіть не відчуває, що вона піддається такого роду впливу ззовні. Завдання комунікаційного впливу можуть носити як конструктивний, так і деструктивний характер. У першому випадку мова йде про спрямованість на посилення політичної, психологічної й інших складових суспільства, у результаті чого суспільство виявиться менш чутливим як щодо зовнішніх, так і щодо внутрішніх комунікаційних впливів. У другому випадку виникає спрямованість на збільшення нестабільності, включаючи інформаційну підтримку сепаратистських центрів, що продукують нестабільність як усередині країни, так і за її межами. В означеному випадку можливо відзначити керування на соціальному рівні комунікаційними бар'єрами, а саме: у ситуації конструктивного комунікаційного впливу здійснюється спроба мінімізації існуючих комунікаційних бар'єрів — мовного, психологічного, соціального, технічного, у ситуації деструктивного комунікаційного впливу дія комунікаційних бар'єрів максимально посилюється, підштовхуючи інформаційні системи до саморуйнації.

Засоби масової комунікації на сьогодні стали найпотужнішим елементом механізму цілеспрямованого конструювання політичних порядків, засобом вибудовування необхідних владі зв'язків і відносин із громадськістю. Значення ЗМІ в інформаційній війні зумовлено їхніми можливостями формувати медіа- порядок денний у політичному дискурсі та впливати на механізми прийняття рішень. Ввійшовши в інформаційну цивілізацію, людство зіштовхнулося з парадоксальними ситуаціями, коли штучно змонтований телесюжет події виступає

замінником реальної події і може бути навіть її протилежністю (наприклад, події Майдану у трансляції російських ЗМІ).

Означеними факторами обумовлена потреба держави й суспільства впливати на інформаційну діяльність засобів масової інформації, задавати через мас-медіа власні пріоритети у висуванні та тлумаченні політичних та суспільних проблем.

Варто зазначити, що у внутрішньодержавній інформаційній війні в процесі планування інформаційних кампаній «використовуються різноманітні системи комунікацій, пов'язані з рекламою, РК, спеціальними операціями тощо. Найбільш ефективною є концепція планування інформаційної операції, що заснована на їх об'єднанні (інтеграції), тим самим реалізується системний підхід до планування. Інтеграція комунікацій покликана забезпечити максимальну дію на вибрані цільові сегменти (аудиторії). Це дозволяє забезпечити синергетичний ефект комплексної дії усіх систем комунікацій, що перевищує сумарний ефект від їх роздільного застосування. Реклама і РК впливають на цільову аудиторію, що складається з потенційних клієнтів (виборців), а спеціальні операції — з конкурентів»⁴¹⁷.

Через ЗМІ на зміну прямолінійній пропаганді приходять масовий гіпноз, якому піддаються цілі країни та народи. Впливаючи на підсвідоме, використовуючи схильність до узагальнень та конформність, мас-медіа навіюють, вводять у масову свідомість певну псевдореальність. Створивши віртуальний вимір, ЗМІ залишається закласти лише предметно-сміслові відповідності, що визначають результат осмислення масовою свідомістю. Дискурси, що задаються мас-медіа, вибудовують процес мислення окремих індивідів (первинний елемент суспільної свідомості) в загальний процес мислення. Відтак виникає соціально-організоване мислення, яке формує «масову» людину (людину натовпу).

Проходження комунікації в натовпі привносить ряд дуже серйозних характеристик, одна з них — загострення домінуючих реакцій. Натовп — це скупчення людей, не об'єднаних спільністю мети і єдиною організаційно-рольовою структурою, але пов'язаних між собою спільним центром уваги і емоційним

⁴¹⁷ Бухарин С. Н. Методи и технологии информационных войн / С. Н. Бухарин, В. В. Цыганов. — М.: Академический проект, 2007. — С. 231.

станом. Людина, яка стає частиною натовпу, втрачає здатність до раціонального осмислення подій та явищ. Натовп сам собою посилює потяг до несанкціонованої поведінки, оскільки індивід відчуває себе захищеним анонімністю, і відповідно у натовпі є тільки масова поведінка, а індивідуальні варіанти поведінки викреслюються. «Натовп, — це зібрання різнорідних, незнайомих один одному елементів, однак зрозуміло, що необхідно, щоб усі ці люди були схожими один на одного, щоб їх об'єднувала національність, релігія чи суспільне становище»⁴¹⁸. Означені складові масової свідомості представлені в стратегіях пропагандистських маніпуляцій, що були використані російськими медіа-технологіями для жителів східних регіонів України в ситуації сучасного вітчизняного конфлікту: визначаються спільні елементи колективної свідомості натовпу (наприклад ідеал спільного радянського минулого, спільний штучно створений ворог — «бандерівці» тощо), формуються потреби натовпу, які використовуються лише для маніпуляції ним.

Керівництво натовпом здійснюють у результаті ефективної комунікації та підсвідомого психологічного навіювання, але його перешкодами можуть стати критичний розум та відсутність переконаності. Психологічне навіювання може їх подолати, саме тому пропаганда, адресована натовпу, повинна використовувати мову алегорій — енергійну та образну, із простими і наказовими формулюваннями. В результаті підсилення комунікаційних бар'єрів з однієї сторони — відсутність трансляції українських національно свідомих ЗМІ, мовний конфлікт тощо; послаблення комунікаційних бар'єрів з іншої сторони — спільна (російська) мова, забезпечення трансляції російських ЗМІ, видимість соціальної підтримки через надання «гуманітарної допомоги» створюються ідеальні умови задля інформаційно-комунікаційних маніпуляцій.

Таким чином, в сучасних реаліях існування українського суспільства не виникає сумніву, що збройний конфлікт у східних регіонах нашої держави став наслідком тривалих чітко спланованих інформаційних операцій російських спецслужб, що здійснювались з урахуванням ментальних, релігійних,

⁴¹⁸Тард Г. Преступник и преступление / Г. Тард; Е. В.Вьіставкина (пер.), Н. Н. Полянский (предисл). — М.: Изд. Т-ва И.Д.Сытина, 1906. — С. 165.

політичних, історичних, культурних чинників, які формували соціум донецько-луганського регіону як цілісну інформаційну систему, запрограмовану в результаті тривалої інформаційної війни на самознищення. Протидія глобальній інформаційній війні можлива лише у випадку подолання інформаційно-комунікаційних бар'єрів і створення умов задля функціонування різних регіонів України як цілісної інформаційної системи з єдиними поглядами на історію, культуру, духовність та перспективи політичного і економічного майбутнього.

Основними технічними проблемами, що роблять Україну вразливою в інформаційній війні, можливо визначити наступні: глобальні інформаційні мережі, що знаходяться поза контролем; збільшення кількості засобів спеціального програмно-математичного вливу на ресурси інформаційних систем; системи зв'язку, що знаходяться поза контролем держави; низький рівень розвитку технічної системи комунікацій.

Належний рівень забезпечення інформаційної безпеки в державі може існувати виключно за умов створення та ефективного функціонування добре розвиненого інформаційного суспільства. Водночас, становлення та розвиток інформаційного суспільства в Україні безпосередньо взаємозв'язані зі становленням та розвитком українського інформаційного простору, оскільки розвиток інформаційного суспільства вдосконалює єдиний інформаційний простір і навпаки.

Значною мірою геополітичне значення України буде залежати від того, чи зможе вона створити ефективну систему протидії інформаційній війні, в яку повинні входити потужні інформаційно-аналітичні й інформаційно-пропагандистські структури. Її діяльність має одночасно вирішувати два важливі завдання: організація жорстокого опору інформаційним акціям супротивника й обмеження дії комунікаційного резонансу повідомлень деструктивного характеру, направлених на руйнування соціальної інформаційної системи. Таким чином, необхідно контролювати власні інформаційні потоки й обмежувати можливості супротивника щодо проведення інформаційних атак. Створене міністерство інформаційної політики має виконати надважке завдання пошуку золоті середини між забезпеченням вільного доступу громадян до інформаційних ресурсів та контролем за надходженням пропагандистської деструктивної інформації. Виходом з цієї ситуації може стати

Вплив глобалізаційних процесів на безпеку держави: економічний,

подолання такої бажаної для кожної владної системи масифікації суспільства (адже достатньо кількох пастухів, щоб керувати великою отарою овець), забезпечення розвитку індивідуальної самосвідомості особистості через створення освітніх програм, освітніх інтернет-порталів., національних освітньо-культурних центрів тощо.

Для створення позитивного іміджу держави на міжнародній арені та забезпечення міжнародної підтримки в сучасному глобалізованому світі українська держава має нарешті подбати про створення англомовного телеканалу для трансляції об'єктивної інформації про події вітчизняного суспільно-політичного життя (залучивши на його створення фінансування у вигляді спонсорської підтримки від українських медіа-магнатів).

Для подолання внутрішніх факторів ведення інформаційної війни варто зробити крок щодо руйнації комунікаційних бар'єрів, забезпечити об'єктивний доступ до неупередженої інформації для жителів різних регіонів держави. Але для цього держава має зробити значний крок назустріч — формуванням національно свідомих українських російськомовних ЗМІ та Інтернет-ресурсів (особливо для південно-східного регіону), активною підтримкою двомовних (для початку та багатомовних в перспективі) культурних акцій і освітніх програм та активним стимулюванням внутрішнього туризму. Лише завдяки забезпеченню рівноправного міжкультурного обміну на ціннісному рівні не лише між домінуючими, але й між всіма націями нашої багатонаціональної країни можна отримати подальший перспективний розвиток стабільно цілісної та незалежної української держави.